

ข้อโต้แย้งทฤษฎีปัจเจกสมุปบาทของท่านพุทธทาส

สำหรับการอธิบายปัจเจกสมุปบาท ตามแบบอย่างของท่านพุทธทาสโดยที่เป็นวิธีการอธิบายที่พึงสังเกตว่าคล้ายคลึงกับปรัชญาพุทธมหายาน บางสำนักเช่นเซ็นก็เกิดปัญหาต่อข้อธรรมในพุทธศาสนาที่สำคัญตามมา คือ เรื่อง "กรรม" อันผู้เขียนได้แสดงข้อวิจารณ์และคำอธิบายไว้พอสมควรแก่ปัญหาการอธิบายปัจเจกสมุปบาทของท่านพุทธทาสในการเข้าใจหัวข้อธรรมในพุทธศาสนาทั้งระบบโดยเฉพาะเรื่อง "บุญ กุศล" ที่พุทธทาสเป็นผู้สร้างความตระหนักต่อความเข้าใจเรื่องนี้ต่อสังคมไทยได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามข้อโต้แย้งต่อท่านพุทธทาสและทัศนะของผู้วิจัยในเรื่องต่าง ๆ ได้แสดงต่อไปนี้

4.1 ข้อวิจารณ์ต่อท่านพุทธทาสในเรื่องอุจเฉททิฎฐิ

ท่านพุทธทาสเป็นผู้พยายามนำหลักปัจเจกสมุปบาทในการตีความแบบใหม่มาเผยแพร่แก่ชาวพุทธ โดยเน้นทั้งตัวทฤษฎีและการนำไปปฏิบัติเพื่อ ความดับทุกข์ ข้อโต้แย้งที่มีมากคือเรื่องปัจเจกสมุปบาทจะอธิบายแบบข้ามภพ ข้ามชาติหรือไม่ แต่ท่านพุทธทาสเห็นว่า ควรอธิบายด้วยขณะจิตเดียว อย่างไรก็ตามมีผู้วิจารณ์ว่า ทัศนะการ ตีความปัจเจกสมุปบาทของท่านพุทธทาสโน้มเอียงไปในทางอุจเฉททิฎฐิคือ เชื่อว่าตายแล้วขาดสูญ ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญทางปรัชญาในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ความทุกข์ จิต-กาย กฎธรรมชาติ ความหลุดพ้น ตัวตน การเวียนว่ายตายเกิด และกรรม เป็นต้น ปรัชญาพุทธมีหลักการปฏิเสธทัศนะอุจเฉททิฎฐิ ดังนั้นหากท่านพุทธทาสไม่อาจแก้คำวิจารณ์ได้ก็จะทำให้การอธิบายหลักปัจเจกสมุปบาทของท่านขัดกับหลักปรัชญาพุทธทันที นอกจากนี้ในการวิจารณ์ดังกล่าวยังเชื่อมโยงกับประเด็นปัญหาทางปรัชญาอย่างเรื่องภาษาศาสตร์ ตลอดจนความน่าเชื่อถือในการอ้างเหตุผลรวมทั้งความสำคัญและน้ำหนักของหลักฐานที่ใช้อ้างเหตุผลอีกด้วย

จะเห็นได้ว่าข้อโต้แย้งต่างๆ เกี่ยวกับการอธิบายปฏิจจสมุปบาท ตามแบบอย่างของท่านพุทธทาส โดยเฉพาะในเรื่องการตกไปสู่มติที่ว่า "พุทธทาส เป็นมิจฉาทิฎฐิ" คือ "พุทธทาสเป็นพวกอุจเฉททิฎฐิ" นับเป็นปัญหาสำคัญที่เราต้องกล่าวถึงก่อน เพราะข้อวิจารณ์มีความรุนแรงถึงขนาดว่าพุทธทาสเป็นมิจฉาทิฎฐิอัน เท่ากับว่าผิดหลักพุทธธรรม

นอกจากนั้นการอธิบายแบบดังกล่าวของท่านพุทธทาสยังถูกหาว่าเป็น การต่อต้านต่อกระแส การอธิบายปรัชญาพุทธแบบเถรวาทในเมืองไทย จนมีผู้ เห็นว่าการอธิบายปรัชญาพุทธในเรื่องปฏิจจสมุปบาทแบบขณะจิตแทนที่แบบข้าม ภพข้ามชาติของท่านนับเป็นความผิดร้ายแรงต่อวงการศาสนาพุทธของไทย ดังบุญมี กล่าวว่

ผมขอขำร้อยครั้งพันครั้งว่า ถ้าการ เวียนว่ายตายเกิดเป็นสัตว์ใน ภพภูมิต่าง ๆ ไม่มีเสียแล้วพระพุทศศาสนาก็จะล้มละลาย วิตวาอาราม พระสงฆ์ทั้งหลายก็ไม่จำเป็นต้องมี หนทางเดินไปสู่ ความพ้นทุกข์อันเป็นหนทางอันประ เสรริฐสูงสุดเป็นหนทางสาย เอก สายเดียวก็ไม่จำเป็นต้องพูดถึง เพราะ เกิดหนเดียวตายหนเดียว และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็จะไม่ได้ชื่อว่า เป็นสัพพัญญู ผู้ตรัส รู้อีกต่อไป ความเสียหายในความเห็นผิดนี้ใหญ่หลวงยิ่งนัก พระพุทศศาสนาจะยังคงอยู่ต่อไปได้นานอีกเท่าใด ถ้าได้กระจาย ความเห็นผิดดังกล่าวมาแล้วออกไปทั่วประเทศไทย¹

---

¹บุญมี เมธางกูร, โต้ท่านพุทธทาส. (กรุงเทพฯ: สุทธิสาร, มปป.), หน้า 57.

และบุญมียังคงกล่าวอีกว่า

การเวียนว่ายตายเกิดไม่มี พระพุทธศาสนาก็ต้องล้มละลาย
 สัพพัญญู ความตรัสรู้ไม่ทราบว่ายอยู่ที่ตรงไหน อริยสัจจะ
 ทั้ง 4 อันเลื่องลือชื่อไปทั่วโลกก็จะมีไม่มีผู้ใดเอาใจใส่
 เพราะ เกิดหนเดียว ตายหนเดียวเท่านั้น ซึ่งตรงกันข้าม
 กับที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงว่า ความเกิดนั้นเป็นทุกข์²

สำหรับการตีความปฏิจจสมุปบาทของท่านพุทธทาสที่ให้อยู่เพียงแค่ขณะจิต
 เดียวเป็นหลัก ทำให้ฝ่ายที่เห็นว่าปฏิจจสมุปบาทควรอธิบายแบบक्रमภพชาติ วิचारณ
 ท่านพุทธทาสได้ว่าแนวคิดแบบท่านพุทธทาสเป็นทัศนะที่เอียงไปในทางอุจเฉททิฎฐิ
 คือเชื่อว่าตายแล้วขาดสูญ มีผู้รู้ทางพุทธศาสนา 2 คนได้โต้แย้งท่านพุทธทาสโดย
 ท่านแรกได้แก่ บุญมี เมธางกูร แห่งสำนักอภิธรรมมูลนิธิ ซึ่งถือเป็นผู้เชี่ยวชาญ
 ในด้านอภิธรรม ส่วนอีกท่านได้แก่ พร รัตนสุวรรณ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในทาง
 พระสูตร

บุญมี เมธางกูร ได้โต้แย้งท่านพุทธทาสว่าท่านมีทัศนะเป็น
 อุจเฉททิฎฐิเพราะ ไม่ยอมรับเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดอันเป็นปฏญาตรัสรู้ของ
 พระสัมมาสัมพุทธเจ้า การที่ท่านพุทธทาสสอนปฏิจจสมุปบาทแบบขณิกจิตก็
 เท่ากับปฏิเสธชาติหน้าหรือโลกหน้า ซึ่งเท่ากับเป็นการปฏิเสธหัวใจของพุทธศาสนา
 ที่มีพื้นฐานปรัชญาในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดและสังสารวัฏอันเป็นพื้นฐานสำคัญ
 ต่อการอธิบายเรื่องกฎแห่งกรรมและจุดมุ่งหมายสูงสุดแห่งปรัชญาพุทธที่มุ่งหลุดออก
 จากสังสารวัฏอีกด้วย โดยบุญมีได้กล่าวว่า

---

²บุญมี เมธางกูร, โต้ท่านพุทธทาสเรื่องอวิชชาปัจจยาสังขาร.

ท่านพุทธทาสมิได้เชื่อสังสารวัฏฏะ คือ ท่านมิได้เชื่อการ
เวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลายในภพภูมิต่าง ๆ ดังนั้น
ปัจจุสมุปบาทของท่านจึงเป็นความเห็นของท่านที่เชื่อว่า
เกิดชาติเดียวตายหนเดียว ซึ่งเป็นอุจเฉททิฎฐิ คือ เห็นว่า
ตายแล้วสูญไป³

จะเห็นได้ว่า คำว่า "ภพ" ในความหมายที่ บุญมี กล่าวอ้างมิได้หมายถึง
ถึงภาวะการเกิดขึ้นแต่ละครั้งของความรู้สึกว่ามีตัวตนในแต่ละขณะจิต แต่เป็น
สถานที่เกิดใหม่ของมนุษย์ที่มีอยู่จริงตามกรรมของมนุษย์แต่ละคน โดยภพภูมิใน
ทัศนะของฝ่ายแย้งพุทธทาสแบ่งออกเป็น 3 หมวดหมู่ด้วยกัน คือ กามภพ รูปภพ
อรุภพ อันมี ความหมายดังนี้

กามภพ หมายถึง ภพอันเป็นที่อยู่ของสัตว์ผู้เสพกาม ที่ยังปรารถนากาม
เป็นอารมณ์ คือ ยังเกี่ยวข้องกับกามคุณ 5 มี รูป รส กลิ่น เสียง และโผฏฐัพพะ
เป็นต้น กามภพประกอบไปด้วย นรก เปรต อสุรกาย เจริจฉาน มนุษย์ เทวดา
เช่น เทวดาชั้นนิมมานรดีสามารถเนรมิตกามคุณทั้ง 5 ได้ตามความพอใจของตน
เป็นต้น

รูปภพ หมายถึง ภพของสัตว์ผู้เข้าถึงรูปฌาณ ได้แก่ ภพของรูป
พรหมทั้ง 16 หรือ รูปาวจรภูมิ 16 ชั้น อันเป็นชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในรูป แม้จะละ
กามได้แล้ว แต่ก็ยังปรารถนารูปเป็นอารมณ์ สัตว์ที่เกิดในชั้นเหล่านี้จึงได้ชื่อว่า
รูปพรหม เช่น ในพรหมชั้นสุทธาวาสจะเป็นที่อยู่ของพระอนาคามีเป็นต้น

อรุภพ หมายถึง ภพของสัตว์ที่เข้าถึงอรุฌาณ ได้แก่ อรูปาวจรภูมิ 4
เป็นชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในอรุ แม้จะละกาม ละรูป ได้แล้ว แต่ยังปรารถนา อรุ
เป็นอารมณ์ สัตว์ที่เกิดในชั้นเหล่านี้จึงได้ชื่อว่าอรุพรหม คือ เป็นพรหมที่ไม่มีรูป
มีแต่นามขันธ์ 4 เกิดขึ้นนับแต่ปฏิสนธิ

---

³ บุญมี เมธางกูร, ได้ท่านพุทธทาสเรื่องอวิชชาปัจจัยสังขาร,
(กรุงเทพฯ: สุทธิสาร, มปป), หน้า 9.

จะเห็นได้ว่าภุมิที่นั้กอภิธรรมอย่างบุญมีใ้ขอธิบายแบ่งการเกิดของสัตว์
แบ่งกว้างๆ ออกเป็น 2 ภุมิ คือ ทุกคติภุมิ หรืออบายภุมิ ได้แก่ นรกถึงไตรจฉาน
และสุคติภุมิ ได้แก่มนุษย์ถึงอรุปรพรม

สำหรับ อาจารย์ พร รัตนสุวรรณ ผู้เชี่ยวชาญด้านพระสุตรได้วิจารณ์
การอธิบายปฏิจจสมุปบาทของท่านพระพุทททาส ว่าการที่ท่านพุทททาสอธิบายคำว่า
"ชาติ" ในวงจรปฏิจจสมุปบาทว่าเป็นการเกิดกริยาอาการทางจิตใจมิใช่เกิดจาก
กรรมมารดา ดังที่ท่านพุทททาสเคยแสดงเอาไว้ว่า

คำว่าชาติ...สรุปความสั้น ๆ ว่าคิดอย่างไรในใจ
คิดลงไปอย่างไร ก็เกิดเป็นคนอย่างนั้นทันทีในร่างกายนี้
ร่างกายที่เรียกว่าคนนี้ คิดอย่างหมาก็เกิดอย่างหมา
คิดอย่างควายก็เกิดอย่างควาย คิดอย่างสัตว์นรกก็
เกิดเป็นสัตว์นรก คิดอย่างเปรตก็เกิดเป็นเปรต
คิดอย่างอสุรกายก็เกิดอย่างอสุรกาย คิดอย่างอัญพาล
ก็เป็นอัญพาลทันที คิดอย่างบัณฑิตก็เป็นบัณฑิตทันที
การเกิดทางจิตใจนี้เรียกว่า "โอปาติกะ"⁴

พร รัตนสุวรรณ แย้งว่า แนวคิดของท่านพุทททาสเช่นข้างต้นนี้เป็น
อุจเฉททิฎฐิเพราะพรเห็นว่าการอธิบายชาติ แบบท่านพุทททาสดังกล่าว
ทำให้ผู้คนขาดแรงกระตุ้นในการทำความดี หากคนเราไม่หวาดกลัวการถูกลง

---

⁴พร รัตนสุวรรณ, กำเนิดที่ 4, (กรุงเทพฯ: สำนักคั่นคว้าทางวิญญาน),
หน้า 2-3.

โทษในนรก การได้ผลแห่งความดีในสรวงสวรรค์ คนก็จะกระทำกรอย่าง
ไร้ศีลธรรม เพราะไม่ละอายและเกรงกลัวต่อการทำบาป เนื่องจากมนุษย์
มีกิเลสติดตัวมา ทำให้จิตใจคิดมุ่งลงต่ำ หากไม่มีคำสอนเรื่องโอปาติกะหรือ
วิญญาน ที่เวียนว่ายตายเกิดไปตามกรรม ก็จะทำให้คนขาดคุณธรรม และเมื่อ
ขาดรากฐานทางคุณธรรมอย่างเพียงพอ เช่น มีความเมตตาปราณีต่อสัตว์
โลกด้วยกัน ก็มีอาจก้าวไปสู่การบรรลุมรรคผลอันเป็นขั้นสูงได้
ดังพรได้กล่าวว่

อันที่จริง การจะเข้าใจเรื่อง กรรมดีกรรมชั่วว่ามีผล
อย่างไรเป็นจริง ตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้หรือไม่ การ
ตายและการเกิดใหม่เป็นอย่างไร เรื่องเหล่านี้ทั้งหมดจะ
เข้าใจได้แจ่มแจ้ง ก็ต่อเมื่อยอมรับว่าชีวิตที่
เรียกว่า โอปาติกะมีจริง และเข้าใจกำเนิดของโอปาติกะ
ตามหลักที่ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้เท่านั้น ซึ่งถ้าไม่ยอมรับใน
เรื่องนี้ หรือยอมรับ แต่ไม่เข้าใจว่า ชีวิตพวกนี้เกิด
ขึ้นมาได้อย่างไร ก็จะไม่มีความเข้าใจแจ่มแจ้งการตายการ
เกิดใหม่ เรื่องกรรม เรื่องนรก-สวรรค์
เพราะฉะนั้นการค้นคว้าเรื่องโอปาติกะ เพื่อให้รู้ความจริงของ
ชีวิตประเภทนี้โดยละเอียดนั้น จึงเป็นประเด็นที่สำคัญที่สุด
ในการศึกษาธรรมเพื่อความพ้นทุกข์ คนที่ปฏิเสธในเรื่อง
นี้จะไม่มีความรู้แจ้งแทงตลอดในเรื่องอริยสัจ
เรื่องปัจจุสมุปบาท⁵

⁵พร รัตนสุวรรณ, พุทธวิทยาเล่ม 2. (กรุงเทพฯ: วิญญาน,
2532), หน้า ค-ง.

นอกจากนั้น พระรัตนสุวรรณ ยังได้อ้างถึงพุทธวจนะเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องโลกหน้าของพระอรหันต์ว่า พระอรหันต์ทุกองค์ ย่อมรู้อยู่แก่จิตใจว่า ปรโลกนั้นมีอยู่จริง ดังนี้

พระอรหันต์ทั้งหลาย ย่อมรู้อยู่แก่ใจว่าปรโลกมี
อยู่ ฉะนั้น ผู้ที่ถือว่า ปรโลกไม่มีจึงได้ชื่อว่า เป็นปฏิปักษ์ต่อ
พระอรหันต์ทั้งหลาย⁶

พรยังได้แสดงทัศนะว่า การไม่เชื่อว่าโอบาติกะมี หรือเชื่อว่ามี แต่แปลความหมายของคำนี้เป็นอย่างอื่นนั้น เป็นการไม่ตรงกับความหมายที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ก็จะมีผลคล้าย ๆ กันกับการไม่เชื่อเหมือนกันกล่าวคือ เป็นมิจฉาทิฎฐิ และเป็นมิจฉาที่ร้ายแรง คือ เป็นอุจเจททิฎฐิ ทั้งนี้ พระรัตนสุวรรณ ได้ยกหลักฐานจากพระสูตรจีนมาสนับสนุนความเห็น โดยกล่าวว่า คำว่าโอบาติกะ หมายถึง ชีวิตอีกประเภทหนึ่ง ไม่ใช่ใช้อย่างที่ท่านพุทธทาสได้แสดงไว้ ข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระไตรปิฎกนั้น ได้แสดงถึงการเกิดของสิ่งมีชีวิต 4 จำพวกที่มี ต้นกำเนิดต่างกัน คือ

- 1 อัมพชโยนิ
- 2 ชลาพชโยนิ
- 3 สัมเสทชโยนิ
- 4 โอบาติกโยนิ

---

⁶พระ รัตนสุวรรณ, พุทธวิทยาเล่ม 1, (กรุงเทพฯ : วิญญาณ, 2514), 419.

สารีบุตร อัมตชโยนิเป็นไฉน? สัตว์เหล่าใดทำลายกระเปาะไข่ เกิดออกมา (เช่น นก, เป็ด, ไก่ เป็นต้น) กำเนิดอย่างนี้เรียกว่า อัมตชโยนิ

พลาพุชโยนิเป็นไฉน? สัตว์เหล่าใดเกิดมาด้วยการคลอดออกมาจากมดลูก (เช่นคน เป็นต้น) กำเนิดอย่างนี้เรียกว่า พลาพุชโยนิ

สังเสทชโยนิเป็นไฉน? สัตว์เหล่าใดเกิดในปลาเน่า หรือซากศพที่เน่า หรือในขนมที่บูดเน่า หรือในหลุมบ่อที่สกปรก กำเนิดอย่างนี้ เรียกว่า สังเสทชโยนิ

โอปาติกะโยนิเป็นไฉน? 1 พวกเทวดา 2 พวกนรก 3 พวกมนุษย์บางประเภท และ 4 วินิบาตบางประเภท กำเนิดอย่างนี้เรียกว่าโอปาติกโยนิ⁷

นอกจากนี้พรยังวิจารณ์อีกว่าการปฏิเสธการอธิบายแบบข้ามภพข้ามชาติที่นำมาซึ่งความเข้าใจว่าตายแล้วสูญย่อมขัดกับหลักพุทธศาสนาอย่างมากและพุทธธรรมเห็นว่าแนวคิดเช่นนี้เป็นมิจฉาทิฎฐิคือความเห็นผิด โดยพรได้ยกเอาพระสูตรมาสนับสนุนความคิดตนดังนี้

ในอปัลณกสูตรพระองค์ได้ทรงเล่าถึงลักษณะแห่งมิจฉาทิฎฐิให้พวกพราหมณ์ทั้งหลายฟังว่า ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย มีอยู่ สมณพราหมณ์บางพวก มีวาทะอย่างนี้ มีทิฎฐิอย่างนี้ว่า ...โลกนี้ไม่มี (สัตว์ในโลกอื่นมาเกิดในโลกนี้ไม่ได้ เพราะตายแล้วสูญ) โลกอื่นไม่มี(สัตว์ในโลกนี้ไปเกิดในโลกอื่นไม่ได้เพราะตายแล้วสูญ) ...พวกโอปาติกะกำเนิดคือพวกที่เกิดมาโดยไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ (คือพวกเทวดาไม่มี)...ก็ปรโลกมีอยู่แท้ ๆ เขากลับมีความเห็นว่าปรโลกไม่มี ฉะนั้นความเห็นของเขาจึงจัดเป็นมิจฉาทิฎฐิ⁸

---

⁷ดูเพิ่ม พร รัตนสุวรรณ, กำเนิดสี่, (กรุงเทพฯ: สำนักคั่นคว้าทางวิญญาน, มปป), หน้า 10-11.

⁸พร รัตนสุวรรณ, พุทธวิทยาเล่ม1, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญาน, มปป.) หน้า 445-446.

ท่านพุทธทาสแก้คำวิจารณ์ เรื่องอุจ เณททิฎฐิ

ท่านพุทธทาสจะตอบข้อกล่าวหาว่าท่านเป็นอุจ เณททิฎฐิว่า ท่านมิได้
ปฏิเสธเรื่องการเกิดใหม่หลังตาย ซึ่งท่านกล่าวว่า

(มีบางคน) หว่าเราสอนว่าตายแล้วสูญ เราไม่เคยสอน
อ้างหนังสือหลายร้อยหน้า... หลายหมื่นหน้าที่พิมพ์ไปแล้ว..
. เล่มไหนบ้าง บรรทัดไหนบ้างที่อาตมาสอนว่าตายแล้วสูญ⁹

และท่านชี้แจงต่ออีกว่า

พระพุทเจ้าท่านไม่ได้คัดค้านเรื่องชาติ หรือการเวียนว่ายตาย
เกิดในชาติตามแบบที่เขากล่าวอยู่ก่อน ท่านยอมรับเอามา
เป็นคำสอนในพุทธศาสนานี้ เพียงแต่ทำให้ทำไว้ให้ดีจะได้ไป
เกิดชาติใหม่ที่ดี¹⁰

นอกจากนี้ท่านยังกล่าวแก้อีกว่า

ปฏิเสธสมุปบาทที่แท้ของพระพุทเจ้า ไม่ใช่อุจ เณททิฎฐิ
ที่จะทำให้คนไม่ทำดีไม่รับผิชอบหรือไม่รักชาติเหมือน

---

⁹พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะน้ำ-ธรรมะโคลน, (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, 2537), หน้า 67-68.

¹⁰พุทธทาสภิกขุ, เพ็งอ้าง, หน้า 62.

อย่างที่ชอบหาความกันอยู่ทั่วไป และไม่ใช้สัสสติภูมิที่
 ทำให้เป็นคนหลงตัวเอง หรือหลงชาติหลงทุกอย่าง
 ทำให้ตัวตนของตนอย่างบัคคั้ง ปฏิจจสมุปปาทไม่ใช่
 เรื่องเพื่อทางปริยัติเหมือนอย่างที่ถูกกันทั่วไป
 แต่ต้องเป็นเรื่องปฏิบัติที่รัดกุม มีสติควบคุมรู้สึก
 เมื่อมีการกระทบอายตนะ¹¹

นอกจากนี้จุดมุ่งหมายในการตีความปฏิจจสมุปปาทของท่านก็เพื่อให้คน
 มุ่งสู่ความพ้นทุกข์ ท่านจึงเห็นว่าการอธิบายถึงโลกหน้าเป็นสิ่งที่ไม่มีความจำเป็น

ที่นี้ อาตมาอยากจะชี้แจงต่อ ถึงข้อที่ว่าทำไม คำว่าเทวดา
 หรือ สวรรค์นี้มาอยู่ในพระพุทธภาษิต และอยู่ในพระ
 ไตรปิฎกโดยตรง ทั้งนี้ก็เพราะว่า ในประเทศอินเดีย
 สมัยนั้น มีความเชื่อถือเรื่องเทวดา เรื่องนรก
 เรื่องสวรรค์นี้อยู่โดยสมบูรณ์แล้ว... พอพระพุทธเจ้ามีขึ้น
 ในโลก เรื่องเหล่านี้มันมีอยู่แล้ว จะไปเสียเวลาหักล้าง
 ก็ไม่ไหว พิสูจน์ให้คนโง่เห็นไม่ได้ เพราะฉะนั้น
 พระพุทธเจ้าท่านจึงพลอย ตรัสเอออวย ไปตามที่พูด ๆ
 กันอยู่ แต่แล้วก็ทรงแสดงสิ่งที่ดีกว่า... คือเรื่อง
 โลกุตระหรือนิพพานทั้ง ๆ ที่ไม่ต้องเสียเวลาพิสูจน์
 เรื่อง นรก สวรรค์ ชนิดนั้นว่า มันมีข้อเท็จจริงโดย
 แท้จริงแต่อย่างไร¹²

¹¹พุทธทาสภิกขุ, ปฏิจจสมุปปาทคืออะไร, หน้า 15.

¹²พุทธทาสภิกขุ, ท่านพุทธทาสตอบปัญหาพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: สร้อยทอง), หน้า 65.

ทั้งนี้ เหตุที่ท่านพุทธทาสสอนปัจจุสมุปบาทแบบที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เป็นเพราะเหตุผลทางด้านการปฏิบัติ เพราะท่านเชื่อว่าการตีความแบบเดิม ไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้

ในพระบาลีเดิมพูดเรื่องปัจจุสมุปบาทไว้ในลักษณะที่มันติดต่อกันเป็นสายเลย ในรอบหนึ่งมีอยู่ 11 อากาโร อย่างนี้มันติดต่อกันเป็นสายไปเลย เดียวนี้มาสอนกันว่าใน 11 อากาโร รอบหนึ่งกินเวลายืดออกไปตั้ง 3 ชาติคือชาติอดีตด้วย ชาติในปัจจุบันด้วยชาติในอนาคตด้วยไปสอนกัน เสียอย่างนี้จนปฏิบัติอะไรไม่ได้... ตามพระบาลีเดิมนั้นมันติดต่อกันไปทั้งหมด 11 อากาโร ในขณะที่เดียวกันที่คนเรามีเรื่องที่เป็นกิเลสเกิดขึ้นในใจครั้งหนึ่ง เพราะฉะนั้นไม่ต้องกินเวลาดังสามชาติกินเวลาไม่ถึงชาติกินเวลาไม่ถึงเดือนกินเวลาไม่ถึงวันหมายความว่าบางที่เพียงชั่วกระพริบตาเดียวเท่านั้น ปฏิจุสมุปบาทเต็มรอบ เป็นเรื่อง ๆ หนึ่งมีความทุกข์เสร็จแล้วถ้าสอนอยู่อย่างถูกต้องตามพระบาลีเดิมก็จะมีประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะตรงกับปัญหาเฉพาะหน้าที่มีอยู่ประจำวัน¹³

สำหรับ ปฏิจุสมุปบาทแบบสายเดี่ยวรวดสามารถนำไปปฏิบัติ เพื่อความดับทุกข์ได้เพราะ ตามคำนิยามของปัจจุสมุปบาทหมายถึงอาการของการที่สิ่งต่าง ๆ มันอาศัยสิ่งหนึ่งแล้วปรุงสิ่งหนึ่งขึ้น คืออาศัยกันเกิดขึ้นเท่านั้น ไม่ได้มีตัวตนที่แท้จริงใดๆ วิธีที่จะใช้ปัจจุสมุปบาทให้เป็นประโยชน์

¹³ พุทธทาสภิกขุ, ปัจจุสมุปบาทคืออะไร. (กรุงเทพฯ:ธรรมบุชชา, 2517), หน้า 11-12.

สำหรับท่านพุทธทาสคือ อย่าให้เหตุปัจจัยมันอาศัยกันเกิดขึ้นได้ให้ตัดตอนมันเสีย คือเมื่อมีผัสสะ เช่น การสัมผัสทางตา ก็ให้มีสติกำหนดรู้อย่าให้ปรุงเป็นเวทนา คือความพอใจ ความไม่พอใจ เมื่อไม่ปรุงเวทนาแล้วก็ไม่เกิดตัณหาอุปาทาน หรือตัวกูของกู หากมีอารมณ์มากระทบ แล้วหยุดเพียงแค่นั้น ก็จะไม่เกิดตัวกูของกู เมื่อไม่มีตัวตนก็ไม่มีความทุกข์

อย่างไรก็ตาม สำหรับคนทั่วไปแล้ว หากจะไม่ให้ผัสสะปรุงเป็นเวทนาจึงเป็นเรื่องยากเนื่องจากพอกระทบกันก็จะรู้สึกพอใจและไม่พอใจเสมอ ไม่หยุดอยู่แค่ผัสสะ แต่ก็ยังมีวิธีแก้ไขอีกตอนหนึ่ง คือตอนที่ปรุงเป็นเวทนาแล้วก็ให้หยุดอยู่เพียงแค่นั้นอีก ให้รู้ว่าเวทนาเป็นสักว่าเวทนา แล้วดับไปอย่าให้เลยไปเป็นตัณหาหรือความอยาก เพราะจะเกิดเป็นความทุกข์อย่างอัตโนมัติ เพราะเป็นกฎธรรมชาติตามหลักปัจจุสมุปบาท

อย่างไรก็ดี ในตัวตัณหามันมีความรู้สึกเฟิงเป็น ตัวผู้อยากหรือตัวเราของเรา ความรู้สึกที่ตัวกูของกูนี้แหละที่เรียกว่าอุปาทานอันเกิดมาจากการที่ตัณหาปรุงเป็นอุปาทาน หากปัจจุสมุปบาทได้ส่งทยอยกันมาจนถึงตัณหาอุปาทานแล้ว มันก็เป็นสาเหตุของความทุกข์ได้โดยสมบูรณ์ จากอุปาทานแล้ว มันก็เป็นสาเหตุของความทุกข์ได้โดยสมบูรณ์ จากอุปาทานก็จะเกิดออกมาแล้วเป็นความทุกข์ก็เรียกว่าชาติ ดังนั้นหากจะดับทุกข์ก็ควรเริ่มดับตรงที่ผัสสะให้ได้ดังที่ท่านพุทธทาสกล่าวไว้ว่า

ในทางปฏิบัติเราหยุดมันเสียให้ได้ ตรงที่ไม่ให้ผัสสะปรุงเวทนา หรือถ้าพลาดตรงนั้นก็ให้มาทำตรงที่ไม่ให้เวทนาปรุงเป็นตัณหา หลังจากนี้แล้วช่วยไม่ได้ เพราะฉะนั้นเราพยายามมีธรรมะกันดีให้ตรงที่เมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกได้กลิ่นนี้ โดยที่เราศึกษาอบรมกันอยู่เป็นประจำในข้อที่ว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น แปลว่าคนธรรมดาเขา

มีแนวว่า ถ้าเกิดผัสสะแล้วก็เกิดเวทนา แล้วเกิดตัณหา
 อุปาทาน ภพชาติ นี่เป็นทางเดินกันจนเตียนโล่งไปหมด
 เดินง่ายที่สุดแต่เราไม่เอาอย่างนั้น พอมีสัมผัส
 กระทบแล้วเราก็กลับเดินไปในทางของ
 สติปัญญา ไม่เดินไปทางตัณหา-ของกู หรือแม้ว่าเลยไป
 จนถึงเวทนาแล้วก็ตาม ยังยกกลับไปทางสติปัญญาได้
 ไม่ลอบไปตามกระแสแห่งตัณหา-ของกู อย่างที่ไม่มีทุกข์
 เลยทุกวันทุกคนจะไม่มีทุกข์เลย แล้วถ้าทำได้เก่ง
 คือว่าจะทำไปตามวิธีที่ถูกต้องถึงที่สุดแล้ว เป็นพระอรหันต์
 ได้ในตัวเอง¹⁴

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าท่านพุทธทาสไม่ได้มีมติไปในทางอุจเฉททิฎฐิ
 เพราะเหตุที่ท่านอธิบายว่าบุคคลจะตายแล้วเกิดหรือตายแล้วสูญล้วนขึ้นอยู่กับ
 เหตุปัจจัย ถ้าเหตุปัจจัยสำหรับการเกิดมีก็มีการเกิด หากหมด
 ปัจจัยให้เกิดก็ไม่มีการเกิดดังข้อความสนับสนุนที่ว่า

สิ่งทั้งหลายนั้น ถ้าสิ่งใดเป็นพวกที่เกิดมาแต่เหตุ หรือมี
 เหตุมีปัจจัย สิ่งนั้นจะคงมีอยู่ตลอดเวลาที่ปัจจัยหรือเหตุ
 ยังมีอยู่ แต่ว่าเป็นสิ่ง ไม่เที่ยงเปลี่ยนแปลงไปตามความ
 เปลี่ยนของปัจจัยนั้น ๆ เสมอไป แม้ที่เรียกว่าตายนั้นแล้ว

---

¹⁴ พุทธทาสภิกขุ, แก่นพุทธศาสตร์. (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2539),

ถ้าเหตุปัจจัยสำหรับให้ปรากฏหรือเกิดใหม่ยังมีอยู่ มันก็ต้อง
 กลับปรากฏหรือเกิดอีก ถ้าหมดปัจจัย มันก็จะดับสนิท
 ไป แต่เราไม่นิยมถือว่าตายหรือเกิด เพราะมันเป็นเพียง
 อาการที่เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยเท่านั้น หาใช่เกิดหรือ
 ตายเอาตามพอใจของมันไม่¹⁵

จะเห็นได้อีกว่าท่านพุทธทาสไม่ได้ปฏิเสธชาติหน้า ขณะเดียวกันท่านเห็นว่าการอธิบายปัจจุสมุปบาทที่ถูกต้องควรอธิบายแบบที่เกิดในขณะจิตเดียว ทั้งนี้เป็นเพราะท่านพุทธทาสอธิบายว่าธรรมะสามารถตีความออกเป็น 2 แบบ คือ แบบภาษาคนอย่างหนึ่ง กับแบบภาษาธรรมอีกอย่างหนึ่ง และตัวท่านเองมุ่งเน้นการอธิบายพุทธธรรมด้วย "ภาษาธรรม"

ในกรณีของปัจจุสมุปบาท การอธิบายปัจจุสมุปบาทแบบข้ามภพข้ามชาติ จึงจัดเป็นการพูดแบบภาษาคนเพราะ เป็นการอธิบายที่เนื่องด้วยสิ่งที่เป็นตัวเป็นตน เป็นรูปธรรมอย่างคำว่า ชาติซึ่งหมายถึงความเกิดในกรณีภาษาคน คือ การคลอດจากท้องมารดา เป็นต้น ส่วนการอธิบายปัจจุสมุปบาทแบบขณิกะ คือ การอธิบายโดยใช้ภาษาธรรม ชาติในกรณีนี้จึงมิได้หมายถึงการเกิดจากท้องแม่ ทว่าเป็นการเกิดแห่งความรู้สึกว่ามีตัวตนครั้งหนึ่งในจิตใจ การอธิบายอย่างแรกไม่โยงใยหรือบ่งถึงปรมาตถ์จะอันได้แก่นิพพานเนื่องจากการอธิบายแบบดังกล่าวผูกติดกับการยึดกับตัวตนอันเป็นสมมุติ และการจะบรรลุนิพพานจะต้องทำลายสมมุติหยั่งเห็นอนัตตาในสรรพสิ่ง การรู้หลักอนัตตา คือ การรู้สิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นอย่างจริงแท้

---

¹⁵ พุทธทาสภิกขุ, อนัตตาของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพฯ: หจก ภาพพิมพ์),
 หน้า 42-43.

อันได้แก่ การรู้หลักความเป็นจริงของธรรมชาติถึงที่สุด ความรู้สึกนี้ ทำให้สลัดความยึดมั่นลงเสียสิ้น ถึงความหลุดพ้น อันเป็นจุดหมายของพุทธศาสนา การอธิบายปฏิจจสมุปบาท ของพุทธทาสสอดคล้องกับหลักการอนัตตาเพราะอธิบายองค์ธรรมทั้ง 12 ประการ เกิดดับเนื่องกันไปเป็นสายจนจับตัวตนไม่ได้นั่นเอง การเข้าใจเช่นนี้เองที่ส่งเสริมการพ้นทุกข์เข้าถึงนิพพานโดยตรง ทั้งนี้ท่านพุทธทาสได้ให้ความหมายของนิพพานไว้ว่าเป็นสภาพที่ดับความผูกพันร้อยรัดความเร่าร้อนลงสนิทโดยสิ้นเชิง ดังท่านกล่าวถึงการตีความคำว่านิพพานอย่างเป็นภาษาธรรมว่า

นิพพาน คือ สภาพชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นตัวความบริสุทธิ์ ความว่าง ความเบา ความสุขอันแท้จริง ความชุ่มชื้น เยือกเย็น ฯลฯ อย่างสุดยอด¹⁷

นอกจากนั้นท่านพุทธทาสยังได้ให้เหตุผลอีกด้วยว่าการเข้าใจปฏิจจสมุปบาทแบบ "ชั่วกระพริบตา" จะเอื้อต่อการบรรลุธรรมและจัดเป็นความเห็นที่ถูกต้องสูงสุด หรือสัมมาทิฐิขั้นสูงสุด อันจะทำให้ท่านหลุดพ้นจากข้อกล่าวหาว่า การตีความปฏิจจสมุปบาทแบบท่านเป็นอุจเฉททิฐิอันเป็นมิจฉาทิฐิประเภทหนึ่ง ทั้งนี้ท่านพุทธทาสได้แบ่งสัมมาทิฐิออกเป็น 3 ระดับคือ

1. สัมมาทิฐิขั้นแรก ทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องในการแสวงหาประโยชน์ในโลกนี้ ทำให้มีความรู้ความชาญฉลาด ความขยันขันแข็งในการกระทำให้ได้มาซึ่งทรัพย์ ชื่อเสียง และกัลยาณมิตร อันเป็นความเจริญอย่างวิสัยโลก

¹⁷ พุทธทาสภิกขุ, นิพพาน, (กรุงเทพฯ: หจก ภาพพิมพ์), หน้า 5.

ตลอดจนความเข้าใจอันถูกต้องที่สูงขึ้นไปในประเด็นที่ว่ามนุษย์มิได้มีแต่เรื่องทางกายเพียงประการเดียว ทว่ามีเรื่องทางจิตที่ต้องสนใจอีกด้วยซึ่งสำคัญว่าความสุขทางกาย ผู้มีสัมมาทิฐิในขั้นนี้ จะมีความสนใจในธรรมศาสนา วัตถุประสงค์ว่า จนกลายเป็นชาววัดในที่สุด กล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า ทำให้ชาวโลกเกิดความสนใจในทางธรรมเป็นครั้งแรก

2. สัมมาทิฐิขั้นกลาง ทำให้รู้เรื่องประโยชน์ที่สูงขึ้นไปกว่าประโยชน์ในโลกนี้ คือ ประโยชน์ตามทางธรรมะ หรือประโยชน์เกี่ยวกับโลกอื่นที่สูงขึ้นไป ทำให้คนกล้าเสียสละประโยชน์ในโลกนี้ เพื่อเอาประโยชน์ในโลกที่ดีกว่า ในปรโลกหรือโลกหน้าหากเรารู้จักสละละความสุขทางกายสัมผัสเพื่อสัมผัสความสุขทางใจ นั่นคือ บุคคลที่มีสัมมาทิฐิในขั้นกลาง จะมีความเข้าใจอันถูกต้องที่จะให้ได้รับผลที่สูงขึ้นไปจนมีความสุขทางใจเป็นเบื้องต้นแรกเมื่อได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับธรรมะทำให้มีความรู้เรื่อง ทาน ศีล บุญกุศล สูงขึ้นตามลำดับจนรู้จักทำให้เกิดสิ่งที่ดีมาซึ่งความสุขใจที่ยิ่งไปกว่าทรัพย์ ชื่อเสียง และมิตรภาพ

3. สัมมาทิฐิขั้นสูงสุด ทำให้รู้เรื่องอยู่เหนือโลก หรือข้ามพ้นจากโลก หรือเหนือผลประโยชน์ทั้งหลาย เพราะไม่ต้องการประโยชน์อันใดจึงพ้นจากอำนาจบีบบังคับของสิ่งทั้งปวง เป็นความสงบสูงสุดคือนิพพาน เรียกสัมมาทิฐิชนิดนี้ว่า เป็นสัมมาทิฐิของพระอรหันต์ ปราศจาอาสวะเป็นองค์แห่งมรรค คือ ปัญญาที่ทำลายอวิชชาให้สูญสิ้นไป หมดยุขทานในตัวตน เห็นแล้วในไตรลักษณ์ พ้นทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง

จะเห็นได้ว่าการตีความปฏิจจสมุปบาทของท่านพุทธทาสจัดเป็นสัมมาทิฐิขั้นสูงสุด เพราะเหตุที่คนที่เข้าใจว่าปฏิจจสมุปบาทเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดดับสืบต่อเนื่องในแต่ละขณะ จะเห็นว่าไม่มีสิ่งใดคงที่เป็นตัวยืนโรงที่ไม่เปลี่ยนแปลงที่เรียกว่าอตตาคือจริง ๆ แล้วที่รู้สึกเหมือนมีอตตานั้นขึ้นอยู่กับการยึดมั่นหรือบัญญัติของมนุษย์ อตตานั้นไม่ได้มีอยู่จริงโดยตัวมันเอง และเมื่อมนุษย์สร้างอตตาคขึ้นมาแล้ว ก็จะเป็นเหตุสำคัญที่ก่อความทุกข์แก่มนุษย์เรื่อยไป หากมีความเข้าใจเกี่ยวกับอนัตตาอย่างถูกต้องกระจ่างชัด จะทำให้ดับทุกข์ได้ เพราะทุกข์เกิดจากความยึดมั่นถือมั่นในอตตาคหากขาดความเข้าใจเกี่ยวกับอนัตตาที่ชัดเจน

และเข้าใจผิดว่าสิ่งทั้งหลายเป็นตัวเราของเรา ย่อมไม่อาจทำให้พ้นทุกข์ได้แท้จริง หากรู้แจ้งในปัจจุสมุปบาทที่เกิดขึ้นอยู่ทุกขณะจิต สละคลาย อวิชชา ตัณหา อุปาทาน อันสอดคล้องกับหลัก "อนัตตา" ของหลักปรัชญาพุทธ และจะทำให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของพุทธปรัชญาคือนิพพานได้ในที่สุดอีกด้วย ส่วนในแนวทางอื่นที่นอกเหนือก็อาจเป็นไปในทางฝ่ายทิฏฐิที่ผิดได้ง่ายกว่าการอธิบายแบบท่าน ซึ่งทิฏฐินั้นคือ สัสสตทิฏฐิ คือเป็นการถือว่ามีตัวตนที่เที่ยงแท้ เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏอันเป็นทัศนะที่พุทธศาสนาปฏิเสธ หลักปรัชญาพุทธได้ปฏิเสธเรื่องนี้อันทำให้ปรัชญาพุทธมีลักษณะเฉพาะของตนเองแตกต่างจากปรัชญาอินเดียอื่น

4.2 ข้อโต้แย้งในเรื่องความหมายและการเข้าใจภพในปัจจุสมุปบาท

ภพนั้นเป็นหัวข้อธรรมหนึ่งในปัจจุสมุปบาทที่มักเข้าใจต่างกันตามพื้นฐานของผู้ตีความ ท่านพุทธทาสได้ให้ความหมายภพชาติ แปลว่า ความมี ความเป็น หรือ ความเกิดขึ้นความเกิดในที่นี้มีได้หมายถึงเกิดจากกรรมมารดา ทว่าเกิดทางนามธรรมคือเกิดด้วยอุปาทานที่ปรุงขึ้นมาเป็นความรู้สึกว่าเป็น "ตัวกู ของกู" นั่นคือ จะมีภพหรือ ชาติ ทุกคราวที่มีการกระทบทางอายตนะ เมื่อใดเรามีการกระทบทางอายตนะจะเกิดเวทนาไม่ว่าจะเป็นสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือ อทุกขมสุขเวทนาจก็ตามเมื่อมีความพอใจในเวทนานั้นเรียกว่า อุปาทาน เมื่อมีอุปาทานจึงเกิดความยึดมั่นในตัวตนเป็นภพชาติขึ้นแสดงถึงว่าภพกับชาตินี้มันเกิดติดต่อกันไปจากเวทนา จากตัณหา จากอุปาทานไม่ต้องรอต่อเมื่อตายแล้วไปเกิดใหม่จึงจะมีภพมีชาติ ในวันหนึ่งเกิดภพชาติได้หลายหน หากเกิดตัวกูของกูหนหนึ่ง ก็เรียกว่ามีภพมีชาติหนหนึ่ง ชาตินี้คือปัจจุสมุปบาททรงปัจจุบัน ชาติหน้าคือปัจจุสมุปบาททรงถัดไปตามลำดับ การที่บุคคลจะมีภพเป็นอะไรก็ขึ้นอยู่กับความสูงต่ำของสภาวะ

จิตใจของผู้นั้น หากในขณะนั้น บุคคลนั้นมีความคิดโน้มไปทางต่ำเหมือนจิตใจของสัตว์ก็ถือว่าคนนั้นเกิดเป็นสัตว์แล้วทั้ง ๆ ที่รูปร่างกายเหมือนคน หากความคิดเป็นไปในทางสูงเหมือนคน ก็เกิดมาเป็นคนอีก หรือว่ามีความคิดลุ่มหลงไปในทางกามคุณอันเป็นทิพย์ ก็แสดงว่าเกิดเป็นเทวดา นั่นคือภพในทันทีคือภูมิของจิตใจที่เป็นได้แก่ทุกคนในชีวิตประจำวันนั่นเอง

ส่วนภพในทัศนะของพร รัตนสุวรรณ หมายถึง โลกอันเป็นที่อยู่ของสัตว์หรือสภาพภาวะชีวิตหรือแบบของชีวิตในรูปต่าง ๆ อันบรรดามีอยู่ในสากลจักรวาล โดยแบ่งออกเป็นภพใหญ่ ๆ 3 ประเภท คือ

1. กามภพ คือ พวกที่ยังเกี่ยวข้องกับอยู่ในกามซึ่งได้แก่พวกสัตว์ มนุษย์ และ เทวดา

2. รูปภพ คือ พวกนี้ไม่เกี่ยวข้องกับในทางกามเลย แต่คงมีรูปร่างเป็นตัวเป็นตน มีอายตนะครบบริบูรณ์ เป็นกายทิพย์ซึ่งได้แก่รูปพรหมทั้งหมด

3. อรูปภพ คือ พวกไม่มีรูปร่างเป็นตัวตน มีชีวิตเป็นนามธรรมล้วน พวกนี้ได้แก่อรูปพรหมทั้งหมด

นั่นคือ ภพในทัศนะของพร เป็นสภาพที่เปลี่ยนแปลงทางขั้น 5 ตามภูมิของตน

จากการเข้าใจความหมายของภพ ในวงจรปฏิบัติสมุปบาทต่างกันก่อให้เกิดข้อโต้แย้งตามมาคือ

ประการแรก ท่านพุทธทาสจะโต้แย้งว่าการตีความภพแบบพร ที่ให้บุคคลเกิดในภพภูมิต่างๆหลังจากตาย ตามกรรมที่ทำไว้ในชาตินี้ เช่น คนที่ทำบุญถวายสังฆทาน ภัตตาหารในปัจุบัน จะได้เกิดในสวรรค์ชั้นใดชั้นหนึ่งหลังจากที่เขาสิ้นชีวิตจากภพมนุษย์นั้น จะทำให้บุคคลทำความดีเพื่อหวังผลมิใช่ทำเพื่อการนั้นเอง จึงส่งเสริมให้เกิดกิเลสมากกว่าการจะถอนกิเลสอันเป็นเป้าหมายที่แท้จริงของพุทธธรรม เนื่องมาจากพระพุทธรูปค้ำประกันให้ทุกคนไปสู่สภาวะดับกิเลสอันเรียกว่านิพพานนั่นเอง

ในกรณีนี้ พระโศกแย้งกลับว่าการสอนเรื่องภพแบบของเขา คือให้ยอมรับว่าภพภูมิต่าง ๆ ที่รองรับผลของกรรมมีจริง เช่น นรก สวรรค์มีจริงจะทำให้คนกลัวการทำบาป บำเพ็ญแต่ความดีมีหิริและโอตตัมปะ หากเราไม่มีศีลธรรมในระดับนี้เสียก่อนก็จะไม่มีทางก้าวเข้าสู่ภาวะนิพพานอันเป็นธรรมชั้นสูงได้เด็ดขาด ดังที่พรกล่าวว่

การที่คนเราจะรู้แจ้งในเรื่องอริยสัจซึ่งเป็นจุดสำคัญของความพ้นทุกข์นั้น ถ้าความรู้เกี่ยวกับเรื่อง การตายและการเกิดและความรู้เกี่ยวกับเรื่องกฎของกรรมยังไม่แจ่มแจ้งอย่างเพียงพอแล้ว ย่อมไม่มีทางอื่นใดเลยที่จะเห็นโทษของตัณหาอย่างลึกซึ้ง จนกระทั่งเกิดความเบื่อหน่ายในตัณหา และการที่คนเราจะเห็นแจ้งอนัตตาจนถึงขั้นเกิดความเบื่อหน่ายก็เช่นเดียวกัน¹⁸

นั่นคือ ความรู้เรื่องภพแบบ พร จะช่วยทำให้สร้างบารมีสร้างจิตใจให้สูงขึ้น เรื่องวัตถุจะชักจูงหรือยั่วเข้าไปในทางผิดได้ยาก เพราะมีความละเอียดและ เกรงกลัวต่อผลของการทำบาป

---

¹⁸ พร รัตนสุวรรณ, วิญาณคืออะไรเล่ม 1, (กรุงเทพฯ: วิญาณ, 2539), หน้า 64.

ประการที่สอง พระเจ้าได้แย้งท่านพุทธทาสว่าการสอนเรื่องภพ แบบที่เกิด เป็นภาวะในจิตใจเป็นอธิบายที่เป็นมิติทางนามธรรมยากที่จะเข้าใจเพราะเป็น สิ่งที่ไม่สามารถเห็นเป็นรูปธรรมและเนื่องจากคนส่วนใหญ่เป็นคนมีปัญญาน้อยมอง สิ่งใดจำกัดอยู่ในขอบเขตของประสาทสัมผัส ทั้ง 5 คือตา หู จมูก ลิ้น กาย จึงเป็นการยากที่จะเข้าใจสภาวะภพแบบท่านพุทธทาส และจะทำให้ปฏิบัติ ตามไม่ได้ สำหรับคนมีปัญญาที่สามารถมองเห็นอะไรได้ลึกซึ้งเป็นนามธรรม กลับมีจำนวนน้อยมาก การเข้าใจภพแบบท่านพุทธทาสอาจมีผู้รับไปปฏิบัติได้น้อย ทว่าสำหรับการสอนเรื่อง "ภพ"แบบของพระองค์ มีการชี้แจงเรื่องภพออกไปในแง่ รูปธรรมง่ายแก่ความเข้าใจของคนส่วนใหญ่ พระองค์อธิบาย ภพ ภูมิ นรก สวรรค์ อันเป็นภูมิที่รองรับผลกรรมอย่างเป็นรูปธรรมราวกับยกเอานรก-สวรรค์มาแสดง ให้เห็นภาพ ทำให้คนเกรงกลัวการทำชั่วทำแต่กุศลกรรม การอธิบาย เช่นนี้ ทำให้สามารถชักจูงคนหมู่มากให้ประพฤติธรรมได้มากกว่า ดังที่พระเคยได้ อธิบายสภาวะของวิมานในสวรรค์ อันเป็นผลบุญของเศรษฐีชื่อนันทิยะ ซึ่งเกิด จากการที่พระโหมคัลลณะ ไปเที่ยวบนสวรรค์ แล้วเห็นปราสาททิพย์ ประกอบ ไปด้วยแก้ว 7 ประการ ยาวกว้าง 12 โยชน์ สูง 100 โยชน์ มีนางอัปสร ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังพระยกมาดังนี้

ครั้งนั้นพระโหมคัลลณะไปเที่ยวเทวจาริก เห็นประสาท
นั้นถามพวกเทวบุตรที่มาไหว้วานนี้ประสาทของใคร
พวกเทพบุตรทั้งหลายกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เจ้าของ
ปราสาทหลังนี้ ชื่อนันทิยะ เป็นบุตรของกมุทที กรุงพาราณสี
ในโลกมนุษย์ ได้สร้างศาลา 4 หลังที่อิสิปตนมหาวิหาร
ถวายสงฆ์

ปราสาทหลังนี้บังเกิดขึ้นสำหรับนันทิยะนั้น แม้เหล่า
เทพอัปสรที่บังเกิดในปราสาทก็ไหว้เถระ กล่าวว่
ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ พวกดิฉันบังเกิดในประสาทนี้
เพื่อเป็นบริจาริกาของอุบาสกชื่อนันทิยะ กรุงพาราณสี
ของพระคุณเจ้าโปรดบอกแก่เขาอย่างนี้ว่า เหล่าเทพธิดา
บังเกิดเพื่อเป็นบริจาริกาของท่าน เมื่อท่านชักช้าอยู่ก็มุ่งงาม
ชื่อว่าสมบัติในเทวโลก ย่อมเป็นที่พอใจยิ่ง เหมือนทูปภษณะ
ดินแล้วรับเอาภษณะทองฉะนั้น แล้วกล่าวว่าขอพระคุณเจ้า
โปรดบอกแก่พวกเขา เพื่อให้เขามาในที่นี้พระเถระรับคำว่
ดีแล้วรับมาจากเทวโลก¹⁹

จะเห็นได้ว่าภพในความหมายตามการตีความปฏิบัติสมุปบาทแบบข้ามภพข้าม
ชาติมีความมุ่งหมายให้คนประกอบศีลธรรม และดูเหมือนชาวบ้านทั่วไปก็อาศัย
ความเชื่อในเรื่องภพแบบนี้ในการประกอบกรรมดีอีกด้วย ซึ่งการอธิบายแบบ
ท่านพุทธทาสอาจเหมาะสมสำหรับผู้มีปัญญา แต่สำหรับผู้มีศรัทธามาก ปัญญาน้อย
คำอธิบายแบบพระจะเหมาะสมกว่าหรือไม่ นับเป็นปัญหาที่น่าพิจารณา

---

¹⁹ พร รัตนสุวรรณ, สวรรค์, (กรุงเทพฯ: วิญญาน), หน้า 328-329.

4.3 ปัญหาหลักฐานและความน่าเชื่อถือในการตีความปฏิจสมุขปาท

การโต้แย้งประเด็นหลักฐานและความน่าเชื่อถือมีความสำคัญ เพราะเป็นที่น่าสังเกตว่าการถกเถียงในประเด็นข้างต้นทุกประเด็นแต่ละฝ่ายล้วนอ้างหลักฐานความน่าเชื่อถือร่วมกันคือพระไตรปิฎก แต่ว่ามีภาระเน้นความสำคัญของการนำมาใช้และตีความแตกต่างกันมาก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ข้อโต้แย้งท่านพุทธทาสของพร รัตนสุวรรณ

การอ้างเหตุผลข้อหนึ่งที่ทำให้ พร รัตนสุวรรณเห็นว่าท่านพุทธทาสมีปัญหาในการอธิบายตีความปฏิจสมุขปาทอย่างขาดน้ำหนักไม่ครบถ้วน สมบูรณ์ ก็คือว่า การที่พระไตรปิฎกที่ในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทให้ความสำคัญ เป็นที่น่าเชื่อถืออย่างสูง ไม่มีการบิดเบือนหรือเพิ่มเติม หรือมีก็น้อยที่สุด ถ้าเทียบกับคัมภีร์อื่นในทางพุทธธรรม ฉะนั้นการตีความพระไตรปิฎกด้วยภาษาบาลีอันเป็นฉบับดั้งเดิมจึงมีความสำคัญ แต่ท่านพุทธทาสได้ตีความบาลีผิด จึงทำให้เข้าใจพุทธธรรมผิดพลาดไปมากรวมทั้งเรื่องปฏิจสมุขปาทด้วย ดังตัวอย่างที่พร ยกมาอ้างถึงความเข้าใจบาลีคลาดเคลื่อนของท่านพุทธทาสดังนี้

พร รัตนสุวรรณ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญบาลี อ้างว่าท่านแปลบาลีอันเป็นพุทธพจน์ผิด โดยมีอยู่ครั้งหนึ่งท่านพุทธทาสกล่าวว่า

อุปมตฺโต อุกฺโก อตุเถ อธิคณฺหาติ ปณฺชิโต

โดยท่านพุทธทาสได้แปลข้อความข้างต้นว่า "ถ้าเป็นบัณฑิตก็ย่อมถือเอาอรธได้ทั้ง 2 อย่างคือ ทั้งอย่างต้นและอย่างลึก ทั้งอย่างศีลธรรมและอย่างปรมัตถธรรม ทั้งอย่างภาษาคนและภาษาธรรม แล้วเราไม่ต้องเถียงกัน"

ทว่าคำบาลีบทนี้ ท่านพุทธทาสตัดตอนมาเพียงบรรทัดเดียว ส่วนข้อความที่พุทธเจ้าตรัสไว้นั้นมีดังนี้

อายุ วรรณ ยสั กิตติ	สัคค์ อัจจากสันต์
รติโย ปตฺตยาเนน	อุฬารรา อปราปรา
อปฺปมาทํ ปลฺลฺสูนติ	ปฺปญฺญกิริยาสุ ปฺปญฺจิตา
อปฺปมคฺคโต อุโภ อตฺตเถ	อธิคฺคฺคาหาติ ปฺปญฺจิตฺโต
ทิจฺจเรฐ ฐมฺเม จโย อตฺตโถ	โย จตฺตโถ สมฺปฺปรายิโก
อุตฺตภาภิสฺมยา ธีโร	ปฺปญฺจิตฺติ ปวฺจฺจติ

ชนผู้ปรารถนา อายุ วรรณะ ยศ เกียรติ สวรรค์ ความเกิดในตระกูลสูงและความเพลินใจ พึงทำความไม่ประมาทให้มากยิ่งขึ้น บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาทในการทำบุญ บัณฑิตผู้ไม่ประมาทแล้วย่อมยึดถือประโยชน์ ทั้ง สองไว้ได้คือประโยชน์ในปัจจุบัน (คือทิวฏฐัมมิกัตถประโยชน์ประโยชน์ในชาตินี้) และประโยชน์ในสัมปรายภพ (สัมปรายกัตถประโยชน์ประโยชน์ในชาติหน้า) ผู้มีปัญญา ท่านเรียกว่าบัณฑิตเพราะบรรลุถึงประโยชน์ทั้งสองนั้น

โดยคำว่าประโยชน์ทั้งสองนั้น หมายถึง ประโยชน์ชาตินี้และประโยชน์ในชาติหน้า นอกจากนั้น คำว่า อุโภ อตฺตเถ ในบาลีบทนี้ อตฺตเถ ซึ่งแปลทับศัพท์ว่า อรรถ ในที่นี้ พรเห็นว่าไม่ได้แปลว่า เนื้อความหรือความหมายทั้งต้นและลึก แต่แปลว่า ประโยชน์ จริงอยู่คำว่า อตฺต หรือ อรรถ นี้ จะแปลว่าความหมายหรือ เนื้อความได้ก็จริง แต่ในเมื่อข้อความตอนต้น ๆ และตอนท้ายของประโยคดังกล่าวมานี้ คำว่า อตฺต ในที่นี้จะแปลเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ แปลได้อย่างเดียวคือประโยชน์เท่านั้น

อย่างไรก็ตามท่านพุทธทาสย่อมอ้างความชอบธรรมในการตีความ
 ปฏิจักษ์มูปาบทของท่านว่าตรงกับหลักพุทธธรรมที่สุด ทั้งนี้เพราะเหตุว่า
 ในเหตุผลของท่านพุทธทาส หลักสำคัญของศาสนาพุทธจะต้องตีความอย่าง
 "ภาษาธรรม" ที่ไม่มีการใช้ "ภูเขาแห่งวิถิปุทธธรรม" ซึ่งก็คือสิ่งที่ขวาง
 กั้นการเข้าถึงธรรมใด ๆ รวมทั้งความน่าเชื่อถือของพระบาลีหรือ
 พระไตรปิฎกด้วย ดังท่านกล่าวไว้ดังนี้

. . ความสำคัญผิดด้วยอำนาจความยึดถือในตัวเองเท่านั้น

เราเรียกว่าเป็นภูเขาแห่งวิถิปุทธธรรมของเรา
 และเป็นไปอย่างผิดกับขั้นที่แล้ว ๆ มา คือเป็นไป
 อย่างไม่น่าจะเป็นไปได้ เพราะเป็นการ "บัง"
 แสงสว่างเสียเอง ถึงแม้ในวงของพวกพุทธบริษัทที่
 เป็นนักศึกษาและ เรื่องปัญญายังตกอยู่ในวิสัยที่อาจจะ
 ถูกครอบงำด้วยเครื่องบังทำนองนี้ของตนเอง
 นักศึกษาคนหนึ่ง ๆ ย่อมมีการสดับรับฟัง การ
 ศึกษาความรู้และปัญญาขนาดหนึ่งๆ เป็นของตนเอง
 เมื่อต้องมา ตีความพุทธวจนะประโยคหนึ่งประโยคเดียวกันก็มัก
 จะตีความไม่ แตกต่างกันตามความเหลื่อมล้ำแห่ง
 แสงสว่างหรือปัญญาของตน หรือเมื่อจะต้องขบคิด
 ข้อความที่ยาก ๆ . . . ย่อมขบคิดไปได้แตก
 ต่างกันไม่มากนักน้อย ในขณะที่ยังไม่ถึงที่สุดตนก็ย่อม
 จะยึดถือเอาส่วนที่ตนคิดได้แจ่มแจ้งด้วยตนเองว่าเป็น
 ความจริงอันเด็ดขาดของตน ด้วยอำนาจความยึดมั่น

ในความคิดและความเห็นแจ้งของตนเอง

ความยึดมั่นอันนี้ คือภูเขาค้ำขาที่ขวางทางอยู่ในวิถีทางแห่งการ
เข้าถึงพุทธธรรมของนักศึกษาคนนั้น ซึ่งเป็นหน้าที่ที่เขาจะต้อง
พยายามพังทลายต่อไปอย่างไม่มีทางจะหลีกเลี่ยงเป็นอย่างอื่น
ตลอดเวลาที่เขายังไม่รู้สึกหรือพังทลายมันไม่ได้ เขาก็เป็น
"หลักตอในวัฏฏะ" ปักตรึงแน่นอยู่ตราบนั่น²⁰

ทั้งหมดนี้ เราจะเห็นได้ว่าท่านพุทธทาสคิดว่าภายในนามแห่งพระ
ธรรมก็อาจมีภูเขาก่อออกมาจากความยึดถือในตัวพระธรรมเอง.
ถือเอาัมตพระคัมภีร์เป็นพระธรรมเป็นต้น หรือออกมาจากความยึดถือ
ในวิธีปฏิบัติอันจะให้เข้าถึงตัวพระธรรมหรือพุทธธรรม อันได้แก่ความ
ยึดถือในศีล สมาธิ ปัญญา แต่ละอย่างๆ จนเกิดเป็นการลงหลักปักแน่นอยู่

---

²⁰ พุทธทาสภิกขุ. ภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม. (กรุงเทพฯ: ธรรมบุชา),
หน้า 29-30.

ณ. ที่นั่น แทนที่จะถือว่าธรรมเนียมปฏิบัติเหล่านั้น เป็นเพียงเสมือนเรือแพหรือยานพาหนะที่จะได้อาศัยข้ามไปสู่ความพ้นทุกข์สิ้นเชิง ก็กลับมาถูกยึดให้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือตัวตนอย่างนั้นอย่างนี้ไปเสีย ทั้งที่ตนได้ใช้ความพยายามและเสียดสีอย่างเต็มที่ ก็ยังทำให้เกิดการเนิ่นช้าเนื่องด้วยเครื่องกีดขวางอันแน่นหนามหึมาเหล่านั้นเอง

ข้อโต้แย้งของท่านพุทธทาสต่อบุญมี

ในประเด็นสืบเนื่องถึงการให้ความสำคัญกับหลักฐานว่าฝ่ายใดตีความปฏิเสธสมุปบาทได้ใกล้เคียงกับพุทธธรรมที่แท้จริงกว่ากันนั้น พุทธทาสก็ได้ให้เหตุผลแย้งในเรื่องนี้ถึงการขาดน้ำหนักของพระอภิธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่เชื่อว่าบัญญัติขึ้นมาทีหลัง ดังนั้นการอ้างเหตุผลการอธิบายปฏิเสธสมุปบาทของบุญมีที่อาศัยหลักฐานจากอภิธรรมจึงขาดน้ำหนักไปด้วย และในแนวคิดของท่านพุทธทาส ท่านพุทธทาสไม่ยอมรับหลักฐานจากอภิธรรม เพราะถือว่า "อภิธรรมไม่ใช่พุทธวจนะ" ทว่าถูกแต่งขึ้นโดยพระอรรถกถาจารย์รุ่นหลัง เป็นของที่เกิดสมัยหลังจากวินัยปิฎก และสุตตันตปิฎก เมื่อดูตามโครงสร้างในอภิธรรมที่มีอยู่จัดได้ว่าเป็นการจัดระบบคำสอนในสุตตันตปิฎกมาอธิบายใหม่ ประจักษ์ใหม่จึงอาจมีข้อผิดพลาดได้ ดังท่านวิจารณ์ว่า

... จะขอยกเรื่องพระอภิธรรมปิฎกโดยตรงมาวินิจฉัย
 พระอภิธรรมปิฎก บาลีปิฎกที่ 3 ของ พระไตรปิฎกนั้น
 ไม่ได้อยู่ในรูปของพระพุทธรูปวชิระ เป็นพระพุทธรูปวชิระแต่
 โดยอรรถ คือโดยเนื้อความความและเพียงบางส่วน
 เราต้องระวังเลือกให้ได้ดี ๆ ว่าอรรถของอภิธรรมปิฎก
 บาลีนั้น ส่วนไหนตรงเป็นพุทธรูปวชิระ และเมื่อว่าโดย
 พัญชนะคือโดยตัวหนังสือโดยคำพูดแล้วอภิธรรมปิฎกไม่ได้เป็น
 พระพุทธรูปวชิระ เลย ไม่ใช่รูปของการตรัสของพระพุทธรูปเจ้า
 ในรูปภาษาหรือในรูปสำนวนอย่างนั้นพระอภิธรรมปิฎกนี้เป็นของ
 ที่ร้อยกรองขึ้นในเวลาต่อมา เรื่องขึ้นไปเทศน์บนดาวดึงส์นั้นไม่มี
 ในพระอภิธรรมปิฎก และไม่มีแม้ในอรรถกถาของพระอภิธรรม
 ปิฎกโดยตรง อาตมากำลังบอกว่าไม่มีแม้แต่ในอรรถกถาของ
 พระอภิธรรมปิฎกโดยตรง เรื่องขึ้นไปเทศน์ในดาวดึงส์นั้น
 มีแต่ในหนังสือชั้นชั้นหลังๆ ต่อมาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เช่น
 อรรถกถาธรรมบท ที่นี้ก็กล่าวได้ว่า พระอภิธรรมปิฎก
 บาลีปิฎกที่ 3 ของพระไตรปิฎกนั้นเป็นของใหม่
 เกิดขึ้นในรุ่นหลังรุ่น ๆ เดียวกับที่มีพระพุทธรูป²¹

---

²¹ พุทธทาสภิกขุ, จิตว่าง, หน้า 40-41.

นอกจากนั้นท่านพุทธทาสเห็นว่าอภิธรรมยังเป็นสิ่งเกินความจำเป็นของมนุษย์ที่จะต้องรู้ เพราะมนุษย์เราจำเป็นต้องรู้เรื่องการปฏิบัติเพื่อดับทุกข์เท่านั้น ดังนี้

ถ้าถือเอาตามโคตมีสูตรเป็นหลักว่า "ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อประกอบทุกข์แล้ว ไม่ใช่พุทธวัจนะ" แล้วอภิธรรมก็ไม่ใช่พุทธวัจนะ โดยเฉพาะ อภิธรรมปิฎกทำให้ยากแก่การเรียน ทำให้ลำบาก ทำให้เวียนหัว ทำให้พลัดไปสู่มิจฉาทิฎฐิแล้วก็มี ทำให้เป็นบ้าไปก็มี มันทำเรื่องให้มากจนเกิดทุกข์ ความจริงมันไม่ต้องลำบากมากถึงอย่างนั้น ที่จะปฏิบัติเพื่อดับทุกข์...ที่นี้ทำให้มันมากไปทำให้มันลำบาก ฉะนั้นจึงถือว่ามันทำให้เป็นไปเพื่อความทุกข์ ไม่ใช่ระบอบไม่ใช่ระเบียบของพระพุทธเจ้า ฉะนั้นขอให้ตัดทอนเรื่องที่ทำให้เกิดความลำบากมากนักออกไปเสีย ให้เหลือแต่ลำบากน้อยและเท่าที่ว่าเป็นนี้ จึงจะเป็นพุทธวัจนะ²²

ทั้งนี้เพราะท่านพุทธทาสเห็นว่าอภิธรรมที่แท้จริงก็คือ ความว่าง มิได้เหมือนกับอภิธรรมที่คนทั่วไปเข้าใจที่สอนถึงนรก สวรรค์ ภพภูมิต่าง ๆ ซึ่งท่านพุทธทาสได้วิจารณ์ว่าการสอนแบบดังกล่าวเป็นอภิธรรมของปลอม

---

²²พุทธทาสภิกขุ, อภิธรรมคืออะไร. (กรุงเทพฯ: ธรรมบุชชา), หน้า 98-99.

อย่างไรก็ตามบุญมี ได้วิจารณ์ทฤษฎีปัจเจกสมุปปาทของพุทธทาสโดยตรง โดยอ้างหลักฐานความน่าเชื่อถือ ซึ่งใช้พระอภิธรรมเป็นหลัก ทั้งนี้ บุญมี ได้พูดถึง ความสำคัญและ เนื้อหาโดยสรุปของอภิธรรมปิฎกไว้ว่า

พระอภิธรรมเป็นปิฎกที่สำคัญที่สุด เป็นปิฎกที่กล่าวด้วยเรื่องชีวิตของ สัตว์ทั้งหลายทั่วไป ทั้งที่มองเห็นได้และมองไม่เห็น ทั้งโลกนี้และ จักรวาลอื่น ๆ ตลอดจกณภูมิ คือ ที่เกิดของสัตว์รวมทั้งสิ้น 31 ภูมิ มีใช้ 2 ภูมิ คือ มนุษย์และสัตว์เดรัจฉานดังที่ตาของเรามองเห็นอยู่ในโลกนี้ เท่านั้นเมื่อกล่าวถึงสภาวะโดยย่อก็มีศึกษาเรื่องเกี่ยวกับ จิต เจตสิก รูป นิพพานผู้ศึกษาพระอภิธรรมแล้วจะ เข้าใจเรื่องชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย โดยพิสดารผู้ศึกษาจะ เข้าใจเหตุผลต่าง ๆ ในความเร้นลับมหัศจรรย์ ของชีวิตที่แอบแฝงซ่อนเร้นอยู่อย่างมิดชิด อันผู้ใดคั่นคิดเข้าไปไม่ถึงจะ ก่อให้เกิดสติปัญญาสามารถเข้าถึงความจริงที่วิทยาการทางวิทยาศาสตร์ เข้าไปไม่ได้²³

---

²³บุญมี เมธางกูร, ความมหัศจรรย์ของชีวิต, (กรุงเทพฯ: สยามประเทศ, 2539), หน้า 7.

4.3 ทักษะของผู้วิจัย

ในทักษะของผู้วิจัยท่านพุทธทาสนั้น โดย "เจตนา" ของการตีความ ปฏิจจสมุปบาท ท่านไม่มีความมุ่งหมายให้ตีความปฏิจจสมุปบาทอย่างเป็น อัจฉาทิฎฐิอย่างที่มีผู้วิจารณ์ แต่ผู้วิจัยเห็นว่า การตีความของท่านมีผู้คนเข้าใจ ผิดมาก เพราะเหตุที่ ท่านปฏิเสธการอธิบายด้วยอนาคตกาลและ เน้นที่ปัจจุบันกาล ผู้วิจัยเห็นว่า หากท่านอธิบาย ครอบคลุมทั้งสองกาลให้คนทั่วไปได้เห็น ปัญหาดังกล่าวก็ไม่เกิดขึ้น โดยที่ท่านยังอาจมุ่งเน้นการอธิบายในแบบปัจจุบันกาล เป็นหลัก เพื่อมุ่งความดับทุกข์และนัยทางการปฏิบัติดั้งเดิม แล้วขยายการอธิบาย แบบชั่วขณะจิตให้กว้างออกไป เพราะการอธิบายถึงปัจจุบัน อย่างไม่เสียก็ครอบคลุมอนาคต เพราะอนาคตก็มีพื้นฐานมาจากปัจจุบัน

อย่างไรก็ดี การอธิบายปฏิจจสมุปบาทแบบข้ามภพข้ามชาติในทักษะ ของผู้วิจัยเห็นว่าสามารถเข้าถึงความดับทุกข์ได้ แต่ก็อาจไม่สามารถเข้าถึงความดับทุกข์ ก็ได้ถ้าหากผู้ศึกษาเข้าใจและนับถืออย่างไม่ถูกต้อง โดยเข้าใจว่าปฏิจจสมุปบาทแบบ ข้ามภพข้ามชาติยังมีอุปาทานในตัวตนเป็นเหตุให้เวียนว่ายตาย เกิดเรื่อยไป ซึ่งจะทำให้ ไม่สามารถเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนาคือ นิพพานอันเป็นสภาวะดับทุกข์ซึ่ง พระพุทธองค์ทรงเน้นให้ความสำคัญ สำคัญสูงสุด และเน้นย้ำอยู่เสมอ เหมือนในสมัยหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับอยู่ในป่า สีสพาวนใกล้เมืองโกสัมพี พระพุทธเจ้าทรงหยิบใบประดู่ลาย จำนวนเล็กน้อยถือไว้ด้วยฝ่าพระหัตถ์แล้วตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
ใบประดู่ลาย 2-3 ใบที่เราถือไว้ด้วยฝ่ามือกับใบที่บนต้น ไฉน
จะมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลาย กรรบาทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ใบประดู่ลาย 2-3 ใบที่พระผู้มีพระภาคทรงถือด้วยฝ่าพระหัตถ์
มีปริมาณน้อย ที่อยู่บนต้นมากกว่า พระเจ้าข้า
อย่างนั้นเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เรารู้แล้วมิได้บอก

เธอทั้งหลายมีมาก ก็เพราะเหตุไรเราจึงไม่บอก
 เพราะสิ่งนั้นไม่ประกอบด้วยประโยชน์ มิใช่พรหมจรรย์
 เบื้องต้น ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย คลายความ
 กำหนด ความดับความสงบ ความรู้ยิ่ง ความตรัสรู้ นิพพาน
 เพราะเหตุนั้นเราจึงไม่บอก²⁴

ดังนั้นในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่าปัญหาหลักจริง ๆ แล้ว น่าจะเป็นว่า
 ทำอย่างไรจะให้ผู้ศึกษาและนับถือศาสนาพุทธ เข้าใจและนับถือพุทธศาสนา
 อย่างถูกต้องตามพุทธธรรมที่มุ่งไปสู่ความพ้นทุกข์เสียมากกว่า เพราะไม่
 ว่าเราจะตีความปฏิจจสมุปบาทเป็นแบบใดคือ ไม่ว่าจะแบบข้ามภพข้ามชาติ
 หรือแบบ ขณะจิต เราก็อาจเข้าใจปฏิจจสมุปบาททั้งสองแบบไปในทางที่ขัดกับ
 พุทธศาสนาได้ทั้งสิ้น ซึ่งล้วนเป็นการสรุปเกินข้ออ้างในการการอ้างเหตุผลและ
 ขัดกับพุทธธรรมของจริง ตัวอย่างเช่น เมื่อศึกษาหรือเชื่อการตีความปฏิจจสมุปบาท
 แบบขณะจิตก็เข้าใจไปว่าตายแล้วสูญ หรือเมื่อตีความปฏิจจสมุปบาทแบบข้ามภพข้ามชาติ
 ก็หาว่ามีตัวตนที่เที่ยงแท้เป็นต้น

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังเห็นอีกกว่า ปฏิจจสมุปบาทของพุทธปรัชญาไม่
 โน้มเอียงไปทั้งในทาง สัสสตทิฎฐิ และ อจเจตทิฎฐิ ปฏิจจสมุปบาทควรตีความ
 ตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลางระหว่างความมีตัวตนกับความขาดสูญ
 และการตีความปฏิจจสมุปบาทของทั้งท่านพุทธทาส ท่านพุทธโฆษาจารย์ พร หรือบุญมี

---

²⁴ ส.ม. 19/1712-1713

ก็ดำเนินไปตามหลักทางสายกลาง นั่นดังที่ได้แสดงมาข้างต้นแล้ว

มุมมอง เรื่องภพของผู้วิชัย

ผู้วิชัยมีความเห็นว่าการเข้าใจเรื่องภพ ที่เป็นปัญหาหลักในการตีความที่ต่างกัน ผู้วิชัยเห็นว่าจุดยืนจากพระไตรปิฎกสามารถทำให้เราแก้ปัญหาการตีความภพใน ปฏิจจนูปบาทที่ต่างกันได้ กล่าวคือ ในพระไตรปิฎกนั้นตัวอย่างของพระอรหันต์ยืนยันว่า เราไม่ต้องอธิบายภพในความหมาย ที่นอกเหนือจากชีวิตปัจจุบัน เพราะปฏิจจนูปบาทที่ อธิบายภพแบบขณะ จิตก็มีความหมายครบถ้วนในกระบวนการเกิดและดับทุกข์ของพุทธธรรมอยู่แล้ว ดังตัวอย่างคำตรัสของพระพุทธเจ้าที่ว่า

ดูกรนายคามณี ก็เราพึงปรารถนาอดีตกาลแสดง เหตุเกิดและ เหตุดับแห่งทุกข์แก่ท่านว่า ในอดีตกาลได้มีแล้วอย่างนี้ ความสงสัย ความเคลือบแคลงในข้อนั้น ก็จะมีแก่ท่าน ถ้าเราปรารถนาอดีต กาลแสดง เหตุเกิดและ เหตุดับแห่งทุกข์แก่ท่านว่าในอนาคต กาลจักมีอย่างนี้ แม้ในข้อนั้น ความสงสัย ความเคลือบ แคลง จะมีแก่ท่าน อนึ่งเล่า เรานั่งอยู่ที่นี้แหละ จักแสดงเหตุ เกิดและ เหตุดับแห่งทุกข์แก่ท่าน ซึ่งนั่งอยู่ที่นี้เหมือนกัน²⁵

---

²⁵ ส. สพ. 18/627

และอีกทีหนึ่งที่ทรงตรัสสภาพที่อธิบายแบบขณะจิต

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุย่อมจงใจ ย่อมคำหริ และครุ่นคิดถึงสิ่งใด
 สิ่งนั้นเป็นอารมณ์ปัจจัย ความตั้งมั่นแห่งวิญญาณจึงมี เมื่อวิญญาณ
 ตั้งมั่นแล้ว เจริญขึ้นแล้ว ความบังเกิดในภพใหม่ต่อไปจึงมี เมื่อ
 มีความบังเกิดคือภพใหม่ต่อไปชาติ ชราและมรณะ โสภปริเทวทุกข
 โทมนัสและอุปายาสจึงมีต่อไป ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้
 ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้²⁶

ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าเราเข้าใจภพแบบขณะจิตตามที่ปรากฏในพระไตร
 ปิฎกก็สามารถอธิบายปฏิจจสมุปบาทได้ครบตามกระบวนการดับทุกข์ ตาม
 หลักแห่งเหตุปัจจัยได้ เรื่องภพหน้า ที่มีการโต้แย้งว่าปฏิจจสมุปบาทควรอธิบาย
 แบบข้ามภพนั้นไม่ได้ทำให้สรุปว่า การอธิบายแบบขณะจิตผิด เพราะมีปรากฏคำอธิบายแบบ
 ขณะจิตอยู่ในพระไตรปิฎก ส่วนคำอธิบายแบบข้ามภพข้ามชาติ ผู้วิจัยเข้าใจว่า
 เพื่อต้องการให้คนทำดี กลัวบาปและสภาพทนทุกข์ของภพหน้า เช่น นรกขุมต่าง ๆ
 ก็อาจถือเป็นอุบายอันหนึ่งที่ต้องการปลุกฝังคุณธรรม แต่หากผู้ใดอธิบาย
 ปฏิจจสมุปบาทแบบพุทธทาสแล้วเข้าใจผิดโดยกินความหรือเข้าใจว่าไม่มีภพหน้า
 อันตกเป็นอุจเฉทอิฏฐิโย ก็ไม่ใช่จุดยืนของพุทธทาสและของพุทธศาสนาด้วย

นอกจากนี้ผู้วิจัยเห็นว่าเราสามารถแก้ปัญหของท่านพุทธทาสได้ด้วยหลัก
 อนัตตา โดยการอธิบายถึงกระบวนการเกิดดับของเหตุปัจจัยในปฏิจจสมุปบาทแบบขณะจิต
 ว่าสืบเนื่องเป็นสันตติอย่างไร คำอธิบายนี้จะทำให้ครอบคลุมการอธิบายถึงภพหน้าได้
 โดยไม่ขาดพื้นฐานการตีความปฏิจจสมุปบาทแบบขณะจิตของพุทธทาสแต่อย่างใด

²⁶ ส.นิ. 16/145

ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่า ท่านพุทธทาสชี้ให้เห็นว่าตัวเรามีได้มีตัวตน
ที่เที่ยงแท้เป็นอตตตา แต่เป็นเพียงการเกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุปัจจัย 12 อย่าง เชื่อม
โยงเป็นกระแสหรือกระบวนการและเป็นการเกิดดับเป็นขณะ ๆ สืบเนื่องเป็นสันตติ
ดังที่ท่าน กล่าวว่า

ทั้งหมดนี้มีใจความสำคัญที่จะต้องกำหนดให้แม่นยำอยู่ตรง
ข้อที่ว่า จิต นั้นถูกปรุงให้เกิดขึ้นพร้อมด้วยเจตสิก
เพื่อทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นขณะๆ
ไปเท่านั้นเอง หาได้มีตัวตนที่เด็ดขาดเที่ยงแท้อย่างใด
อย่างหนึ่งไม่ เพราะ ถ้ามันเป็นสิ่งที่มีตัวตนเด็ดขาด
เที่ยงแท้อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเปลี่ยนแปลง
ไม่ได้เสียแล้วมันก็ทำอะไรไม่ได้ หรือไม่ทำอะไรเลย
เพราะสาเหตุที่มันทำ อะไรได้ ซึ่งหมายถึงการ
เปลี่ยนแปลงได้ เราจึงไม่ถือว่ามันมีอตตตาหรือตัว
ตนอันเที่ยงแท้เด็ดขาดอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่ง
หมายถึงมันเป็นอนัตตานั้นเอง²⁷

---

²⁷ พุทธทาสภิกขุ, พหุลาอนุสาสน์. (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, 2529),
หน้า 117-112.

ดังนั้นการที่มีการกำหนดยึดถือว่า "เป็นตัวเรา ของเรา" จึงเป็นการยึดถือที่ผิดความจริง เป็นลักษณะที่เกิดจากอวิชชาคือความไม่รู้ ทำให้สำคัญยึดถือในสิ่งที่ไม่ใช่ตัวเราว่าเป็นตัวเราของเรา ดังท่านพุทธทาสแสดงทัศนะว่า

มาศึกษาให้เห็นจากความไม่มีตัวกู เหมือนที่พูดกันมาไม่รู้ก็ครั้งแล้วว่า ถ้าเห็นปฏิจสมุปบาทโดยเฉพาะนี้ จะเห็นว่าไม่มีตัวกู สิ่งที่เรียกว่า ตัวกู-ตัวกูอยู่ในใจ เป็นเพียงความคิด แล้วคิดไปด้วยอำนาจของอวิชชา - ตัณหา-อุปาทานไม่ใช่ของจริง ถ้าเห็นอย่างนี้แล้ว มันจะมีแต่จิตล้วน ๆ จิตบริสุทธิ์ จิตล้วน ๆ จิตไม่มีความหมายมันว่า ตัวกู-ของกู มันก็ไม่มีตัวผู้ติด แล้วก็ไม่มีตัวผู้จะหลุดหรือ ต้องการที่จะหลุด นั่นแหละคือความหลุดพ้นที่แท้จริง ความหลุดพ้นของจิต ที่ไม่มีความรู้สึกตัวกูหรือของกู จนไม่มีตัวผู้ติดหรือผู้จะหลุด²⁸

ทั้งนี้การอธิบายอย่างข้างต้นยังทำให้การอธิบายปฏิจสมุปบาทของท่านพุทธทาสแบบขณะจิตสอดคล้องหลักการของพุทธปรัชญาคือหลักอนัตตา และอธิบายโยงไปได้ว่าภพหน้าก็เกิดจากการสืบเนื่องไปของขณะจิตนั่นเอง

ผู้วิจัยเข้าใจว่า พุทธธรรมอธิบายว่า ทุกสิ่งเป็นอนิจจังแปรเปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัย จิตและกายเป็นเพียงกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง และตรานใดที่ยังมีเหตุปัจจัยอันได้แก่อวิชชา กระบวนการนี้ก็จะดำเนินไปเรื่อย ๆ การเกิดดับของขั้น 5 เป็นเพียงจุดบนเส้นตรงอันยาวเหยียดนี้เท่านั้น และเราก็เรียก

²⁸ พุทธทาสภิกขุ, สังฆารธรรม, (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา), หน้า

การเกิดดับนี้มาเรียกว่าเป็นชาติที่แล้ว ชาตินี้ จึงเกิดความเข้าใจผิดแบ่งแยกบุคคล
ในชาตินี้และชาติที่แล้ว อันที่จริงทั้งสองล้วนเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเกิดดับ
ของจิตและกาย กระบวนการเดียวกัน การทอนอัตตาลงเป็นนามรูป จึงจำเป็น
ต้องขยายความขึ้นมาอีกว่า นามรูปดังกล่าวหมายถึงกระบวนการแปรเปลี่ยนอัน
ต่อเนื่องกันของกายและจิต ในเรื่องนี้ท่านพุทธทาสกล่าวว่า

ดั่งนั้นพระพุทธศาสนา จึงได้แก่การสอนให้รู้ว่า
สิ่งที่เรียกว่าอัตตานั้นมันไม่ใช่อัตตา มันเป็นอนัตตา
แปลกอัตตานั้นไม่ใช่อัตตา แต่เป็นอนัตตา เราจึง
มีอัตตาที่เป็นอนัตตาแล้วมันไม่กัด... แต่ถ้ามีอัตตา
ที่เป็นอัตตาแล้วมันกัดเรื่อย ฉะนั้น จงมีอัตตาที่
มิใช่อัตตา... มีตัวฉันซึ่งมิใช่ตัวฉัน มีของฉันซึ่ง
ไม่ใช่ของฉัน หรือจะมีตัวกูซึ่งมิใช่ของกู... มันมี
ตัวฉันซึ่งมิใช่ตัวฉัน จงมีชีวิตอยู่ด้วยตัวฉันซึ่ง มิใช่ตัวฉัน
นั่นแหละคืออนัตตา เพราะความรู้สึกว่า
อัตตามันต้องมีตามธรรมชาติ และตามคำพูดที่พูดอยู่
มันก็มีเป็นอัตตาอยู่อย่างนั้น แล้วอัตตานั้นแหละทำให้
เป็นอนัตตาเสีย²⁹

---

²⁹ พุทธทาสภิกขุ, มารู้จักพุทธศาสนากันให้ยิ่งกว่าที่แล้วมา. (กรุงเทพฯ:
พระนคร, 2532), หน้า 105.

จากการที่เราได้เห็นข้อโต้แย้งต่าง ๆ ที่ผ่านมา ผู้วิจัยคิดว่าการศึกษา
 ปฏิจจสมุปบาทในแบบท่านพุทธทาสยังมีจุดอ่อนที่สำคัญข้อหนึ่งคือ ท่านไม่สามารถอธิบาย
 ถึงเรื่องภพและชาติหน้าได้อย่างชัดเจนเมื่อใช้การตีความปฏิจจสมุปบาทแบบขณะจิต
 และดูเหมือนท่านเลี้ยงที่จะกล่าวถึงในการอธิบายเรื่องนี้ นั่นเท่ากับว่าแม้ท่านพุทธทาส
 จะไม่ตกเป็นอุจเฉททิฎฐิ แต่การเลี้ยงดังกล่าวอาจส่งผลให้ผู้ศึกษามากเข้าใจว่า
 พุทธทาสซึ่งก็คือความเข้าใจว่าพุทธศาสนาที่ท่านสอน ไม่เชื่อว่ามีภพภูมิอื่นอยู่เลย
 กล่าวได้ว่าการตีความปฏิจจสมุปบาทในแบบใหม่ที่ท่านอ้างนี้ นอกจากที่จะหวัง
 มุ่งให้คนเห็นความสำคัญของทุกๆ ขณะจิตใน "ชีวิตปัจจุบัน" ซึ่งเป็นเจตนาที่ดี
 แต่อย่างไรเสีย ก็ทำให้อธิบายหลักความเชื่อและปรัชญาบาง เรื่องที่พุทธธรรม
 ยอมรับอยู่ประสบปัญหาในการอธิบายอย่างเลี้ยงไม่พิน และที่สำคัญ
 อีกประการหนึ่งคือ ท่านพุทธทาสจะอธิบายว่า การตีความปฏิจจสมุปบาทแบบข้ามภพ
 ข้ามชาติไม่สามารถดับทุกข์ได้อย่างไร เพราะพระไตรปิฎกก็มีการอธิบาย
 ปฏิจจสมุปบาทในลักษณะดังกล่าวอยู่แล้ว ส่วนประเด็นหลักฐานพุทธทาสจะตอบ
 พรและบุญมีไม่ได้ หากท่านคิดว่าคัมภีร์คือเครื่องขวางกั้นการเข้าใจพุทธธรรม
 เพราะเท่ากับว่าคัมภีร์ที่พรและบุญมีใช้ล้วนมีน้ำหนักไม่น้อยกว่าพุทธทาส เลย
 หากมองที่การเข้าถึงพุทธธรรมคือความดับทุกข์ในที่สุด นอกจากนี้การแก้ปัญหา
 พุทธทาสว่าท่านสามารถเข้าใจปฏิจจสมุปบาทในแบบขณะจิตไปสู่อันตดา
 เราก็สามารถเห็นว่าการเข้าใจปฏิจจสมุปบาทแบบข้ามภพข้ามชาติก็เข้าใจ
 ถึงหลักอันตดาได้เช่นเดียวกัน หากไม่ได้ตีความผิดเพี้ยนไป